

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVEND[^]A LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI L[^]A VHUVHILI (P2)

LARA 2017

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri il[^]i li na masiat[^]ari a 20.

PFESANI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhala bammbiri lothe. Tolani Thebulu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda n'waha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammbiri heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A: Nganea (35)
KHETHEKANYO YA B: Dirama (35)
KHETHEKANYO YA C: Nganeapfufhi (35)
KHETHEKANYO YA D: Vhurendi (35)
4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA
Fhindulani mbudziso MBILI kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na n'waha.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na n'waha.
5. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo n'walwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzaṅu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. N'walani nga vhudele nahone zwi no vhone.

ZWI RE NGOMU

Siātari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha toḁou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bambbiri lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	17	5
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	18	6
3. <i>Ho-dina one</i>	17	8
4. <i>Ho-dina one</i>	18	9
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.		
5. <i>Findinkodo</i>	18	11
6. <i>Findinkodo</i>	17	13
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.		
7. 'Ndi a putedza ha itea dembe'	18	15
8. 'Dokotela wa mukhuwa nandi'	17	16
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.		
9. 'Thingothendeleki'	18	18
10. 'Muungeledzi'	17	19

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO √
A: Nganea	1-4	2	
B: Dirama	5-6	2	
C: Nganeapfufhi	7-8	2	
D: Vhurendi	9-10	2	
PFESANI: Ivhani na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

MBUDZISO 1

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudzishwaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

Mpho o ri u pfa fhungo ili a zwi divha uri Maria u khou amba mini. A thoma u takala na zwenezwo.

'Naa zwino o no vha afhio? No tou da u mmbudza zwenezwo?'

'Ni khou toda ndi tshi tou bula ndi wa musidzana?'

Maria u ralo a tshi khou riwenwela, a dovha a isa phanda. 5

'A thi ri hu pfi **khuhu ya phambo a i imbi mutsho!**'

Maria u ralo na ala mano awe matshenatshena a tshi vhonala a tshi tou vhangama.

'Zwi na mini? Bulani! Ano maduvha a hu tshe na u pfi gukulume kana phambo.'

'Ngauri ni khou nkombetshedza uri ndi bule, ndi do bula. Mpho!' 10

'Ndaa.'

'Ni tshi tou ntsedza-vho sa musidzana, ni mmbona hani?'

'U amba ngoho zwi a tshidza Maria, nne ndi ni vhona ni musidzana wavhudi nga maanda.'

'Arali zwo ralo, na nne ndi pfa ndo takala nga maanda.' 15

'Tshinwe hafhu ndi tsha u ri ndo da u ni ramba uri ...'

'Nne zwa u ya phathini a thi pfani nazwo, ndi fhano ndo no tou neta nga u twa ndi tshi ya dziphathini.'

'Inwi ni khou dina nga u nnzhena hanwani. Nne a thi khou ni ramba u ya phathini lini. Ni khou rambwa nga nne.' 20

'Ndi khou rambwa nga inwi?'

'Ndi khou ni ramba uri matshelo ni de nduni yanga ri le rothe zwiliwa zwa nga madekwana.'

- 1.1 Mpho u takadzwa nga mini mafhungoni aya? (1)
- 1.2 Bulani fhethu he avha vhaambi vha tangana hone. (1)
- 1.3 Sumbedzani zwiito zwa Maria zwi no mu tana sa tseramisiamelo. (2)
- 1.4 Muaneva dendele ndi Mpho. Ndi ngani ni tshi ralo? (2)

- 1.5 Lifurase lo swifhadzwaho li ni disela muhumbulo ufhio no disendeka na nyito dzo bvelelaho buguni. (2)
- 1.6 Mafhungo a re afho ntha a tana tshipida tsha mathomele. Ndi ngani ni tshi ralo? Tikedzani. (2)
- 1.7 Sumbedzani masiandaitwa o welaho Mpho nga u sa thonipha mufumakadzi wawe siani la lufuno. (2)
- 1.8 Zwa vhufarekano mishumoni ni vhona zwo tea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.9 Arali no vha ni khonani kana shaka la Maria, no vha ni tshi nga mu eletshedza zwifhio siani la vhudifari hayani na mushumoni? (3)
- [17]

NA

MBUDZISO 2

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziszwo. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

'Kha izwo vha songo ofha tshithu. Rine ri do phetha mushumo hoyo, na vhutala a vhu nga do vhoneala.'

Mpho o mbo di bvisa masheleni a si gathi a fha vhatannga avha. U bva afha, a ho ngo tsha vha na zwiwe arali hu si u humela hayani hawe.

Dugudzha na Dzwaini vho sala vha langana zwauri vha do ya nduni ya Mashudu 5
nga madekwana a Lavhutanu. Lavhutanu lo ri li tshi swika, ho no vha
madekwana, vho mbo di livha ngei nduni ya Mashudu. Afha zwandani vha
vhonala vho ambara dzigilafu ngeno zwifhatuwo zwo thivhiwa nga minadzi, ho
tou sala ningo na mato fhedzi. Hu songo fhela tshifhinga tshingafhani, vha mbo
di vha vha tshi ri vho wa ha Mashudu. 10

'Ro swika nduni ya Mashudu.' Ndi Dzwaini.

'Ndi hone naa inwi?'

'Ee! Ndi hone.'

'Hafhu ni vhe no sedzesa nga maanda, a thi todi ri tshi sokou dzhena nduni ya
muthu ane a si vhe ene.' 15

'Ndu ya Mashudu ndi a i divha nga maanda. Ndi hone heneffa! Lula lutambo
lwa u ita mushumo no bva nalwo?'

'Ndo bva nalwo?'

Ndu ya Mashudu i vhoneala i kha di vha yo fungwa mavhone. Hone ho vha hu
sa vhoneali thavhithavhi ya vhatu vhunga Mashudu o vha a tshi dzula e ethe. 20
Dzwaini o mbo di khokhonya kha vothi.

- 2.1 Bulani fhethu hune aya mafhungo a khou bvelela hone. (1)
- 2.2 Ndi mushumo de u no do phethwa nga vhaambi afho mafhungoni? (1)
- 2.3 Sumbedzani tshivhangi tsha khudano vhukati ha Mpho na Mashudu. (2)
- 2.4 U funesa tshelede ndi zwone mudzi wa tshivhi. Tikedzani likumedzwa ili no disendeka kha zwo bvelelaho kha Dzwaini na Dugudzha. (2)
- 2.5 Mafhungo e na vhala afho ntha, a ri isa kha nyito dzifhio dza mathakheni a nganeapfufhi iyi? (2)
- 2.6 Mafhungo aya a tutuwedza hani magumo a nganeapfufhi iyi? (2)
- 2.7 Ndivho ya muniwali kha nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 2.8 U funzea ha Mpho zwo mu thusa kha u wana thanziela fhedzi a zwo ngo mu fhatu mihumbuloni. Tendani kana ni hanedze ni dovhe ni tikedze phindulo yanu. (2)
- 2.9 Zwo bvelelaho kha thasululo ya nganeapfufhi iyi zwi a tendisea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.10 Vhudipfi hanu ndi vhufhio no sedza u lingea ha Dzwaini na Dugudzha kha u didzhenisa kha u pfuka mulayo. (2)

[18]

HO-DINA ONE – Sharon Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

MBUDZISO 3

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudzishwaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

Vho ri vhe kati na nyambo yeneyi ha vha hu tshi khou swika Osbon. A ene musuku a tshi bvela phanda na u amba: 'Au, izwi ndi Osbon, swikani **ri suke liñwe fhungo** hafha line la khou ri kanganyisa arali zwi si zwa u fhambana nga kuhumbulele na kuvhonele kwa zwithu.'

Osbon o ri u swika a ima phanda ha avha vhavhili. 'Hu pfi ndi lifhio fhungo la hone?' 5

'A thi ri 2010 yo fhira, inwi ri vhudzeni thama yanga, yo ni fara hani?' O ri u ralo Musuku a kweta thoho o sedza fhasi.

'Mashika a ñwaha ndi eneo. U fhirwa nga miñwaha yothe yo fhiraho. I ngafhi mishumo ye magalaha a ri i do vha hone? Thumbu i khou ita uri hu vhe na zwilonda milomoni ya vhañani.' O ri u ralo Osbon a peta zwanda a zwi vhea kha khana. 10

Musuku o tou fa nga maseo he a fhedza nga u rwa gona lawe nga tshanda tsha u la.

'Khezwi u tshi nga wo ni sinyusa ñwaha wa 2010?' U khou ralo Musuku a tshi khou bvela phanda na u sea. 15

'Khamusi arali hu tsee na Vho Mandela, havhala vho vha tshi divha na u pfesesa vhuyo havho. U bva nga ñwaha wa gidi-mbili thanu, zwithu zwo no sokou shanduka. A ni ambi uri riñe ro pfuma vhukuma ngeno vhatu vha tshi khou ditongisa nga zwibveledzwa zwa mañwe mashango. Fhano vha tou nambatedza tshipugathalu nthha ha henengeo, ndi mini zwenezwo.' U khou ralo Osbon a tshi sumbedza na nga zwanda thovhela. 20

- 3.1 Mafhungo e na vhala a andadza tshipida tsha mathomo. Ndi ngani ni tshi ralo? (1)
- 3.2 Bulani vhushaka vhu re hone vhukati ha Ngeletshedzo, Musuku na Osbon. (1)
- 3.3 Huna khudano ya nga nda i re afho mafhungoni. Ndi ngani ni tshi ralo? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.4 Vhambadzani kuhumbulele kwa Ngeletshedzo na Osbon no sedza mitambo ya bola ya lifhasi ya 2010. (2)

- 3.5 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho mafhungoni ayo. (2)
- 3.6 Ngeletshedzo ndi muanewa dendele. Ndi ngani ni tshi ralo? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.7 No ditika nga mafhungo a re buguni iyi ndi zwifhio zwi si zwavhudi zwe Ngeletshedzo a ita zwi no kwama tshikolo. (2)
- 3.8 Ndi zwifhio zwine Osbon a divhelwa zwone zwe Ngeletshedzo a zwi shavha kha bugu iyi? (2)
- 3.9 Inwi ni vhona izwi zwa Ngeletshedzo zwa u litsha tshikolo zwi zwavhudi? Ndi ngani ni tshi ralo? (3)
- [17]

NA

MBUDZISO 4

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswa. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

Lo ri li tshi vho todou ita vhusikukati, vha vha vha tshi khou swika kha la Thohoyandou. U swika mafhandeni a u ya yunivesithi yeneyi ya Venda, vha dzhena kha garatshi ya u ya kha tshanda tsha u la musi vha tshi khou bva Shayandima vha shela zwivhaswa kha goloi vhuvhili hadzo. Vha sa a thu u fhira vha imela thungo zwituku hanefho garatshini sa vhatu vhane vha khou todou 5 awela. Ndi musi vhe henefho he vha pfesesa u davihdzana na Ngeletshedzo.

'Veronica kwamani tsilu lanu uri livhe li tshi dilugisa. Rine hafhu ri shuma nga tshifhinga.' Ndi Sibongile we a ralo o bvula na ngilasi dzawe matoni. Mato vhu vhulialia sa nowa yo pfa lushada.

Nga itshi tshifhinga o vha a tshi vho thoma u lu muha lwa hawe. 10

Veronica o vha a si na thaidzo sa vhunga o vha a tshi vho kona u lu pfa a dovha a kona na u fhindula.

'Ho luga vhatu kha vha ri ndi mbo di mu kwama.' O ri u ralo a mbo di putedza-putedza lutingokhwalwa lwa Sibongile fhalo. Lwo ri u dzhena a mbo di netshedza Sibongile uri vha davihdzane. 15

'Munna, zwa zwino ndi hafha mafhandeni a u ya vhukati ha dorobo na hafha luvhandeni lwa bola. Veronica o ri nea matshimbilele othe uri ri swike mudini. Ri rothe u swika afho?'

- 4.1 Ndi vhonny vho swikaho Thohoyandou li tshi vho todou vha vhusikukati? Bulani VHAVHILI fhedzi nga madzina avho. (2)
- 4.2 Ndi ngani vhatu avha vho diwana vhe Thohoyandou? (2)

- 4.3 Mafhungo a re afho n̄tha a t̄ana tship̄ida tsha math̄akheni. Tikedzani phindulo yan̄u. (2)
- 4.4 Ndi maano afhio e Veronica a a luka uri a kone u wana tshelede kha Ngeletshedzo? T̄andavhudzani. (2)
- 4.5 Musi no sedza nyambedzano yo vhaho hone vhukati ha Ngeletshedzo na malume awe Vho Maboho, ni vhona Ngeletshedzo e muthu wa mvumbode? Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)
- 4.6 Dzina la bugu li pfi: *Ho dina one*. One hu khou ambiwa mini nahone sumbedzani uri o dina hani? (2)
- 4.7 Sibongile na lugwada lwawe vho ðivha hani hune Ngeletshedzo a dzula hone ngeno hu lwa u thoma vha tshi ya? (2)
- 4.8 Vhalani mutaladzi hoyu: 'Veronica, kwamani tsilu lan̄u uri li vhe li tshi ðilugisa.' Khwathisedzani chungoho ha fhungo ili no ðisendeka nga zwo bvelelaho buguni iyi. (2)
- 4.9 Ngavhe inwi no vha ni khonani ya Ngeletshedzo, no vha ni tshi nga mu eletshedza zwifhio zwi tshi elana na kutshilele kwawe nga murahu ha lufu lwa mme awe? (2)

[18]

T̄HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

FINDINKODO – TT Mudau

Fhindulani mbudziso DZOTHE (Mbudziso pfufhi) kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

MBUDZISO 5

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yenyoy mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

MUTHUMUKHULU:	Ndo ni vhidza uri ndi ni divhadze uri De Wit o ndalela.	
SKOSANA:	Naa vhushaka havho na De Wit a vhu athu u fhela? Naa a thi ri o bva muvhusoni? U kha di toda mini?	
MUTHUMUKHULU:	<i>(Nga ipfi lo dzikaho.)</i> A thi athu u fhedza u amba.	
SKOSANA:	<i>(U kotamela fhasi.)</i> Kha vha ambe.	5
MUTHUMUKHULU:	<i>(U a hotola.)</i> Vha toda u fara phurovintsi ya Kapa Vhukovhela.	
SKOSANA:	Mini?	
DUMA:	Khezwi vha sa bvi hothe.	
SKOSANA:	Havha vhatu ndo vha vhona, a vhaho kha u fhata, vha toda u vhangana ndado.	10
MUTHUMUKHULU:	Na fhumula-a!	
SKOSANA:	Hedzi thama dzavho Muhulisei zwino vhone vho ri mini khadzo?	
MUTHUMUKHULU:	Ni songo hangwa zwauri rothe ri khou shuma hafha fhethu, ro vhea dzimbilu dzashu kha u takadza mudzulapo muwe na muwe wa shango lashu. <u>Hafhano</u> ri kha u fhata lushaka.	15
DUMA:	<i>(U a sea.)</i> Zwi tou vha khagala uri Muhulisei vho tendelana na maambiwa a Vho De Wit.	20
MUTHUMUKHULU:	Ii, ndo tenda, vho inwi ni humbula uri zwi tou itiswa hani?	
SKOSANA:	Idzi khetho dza masipala dzi daho, na dzenedzi thama dzavho dzi do di khampheina?	
MUTHUMUKHULU:	Ndo ri vha khampheine nga hune vha nga kona uri vha pfe vho vho fholowa. Naa a thi ri vha toda u vhona maanda ane vha vha nao?	25
SKOSANA:	Zwino, Muhulisei, hafhu vho vhuya vha amba uri vha khou do bva kha zwa polotiki minwahani i daho?	
MUTHUMUKHULU:	Ndo ralo.	
SKOSANA:	<i>(U sedza Duma.)</i> Ii, kani a vho ngo ralo?	30

- 5.1 Fhethuvhupo ha mafhungo aya ndi ngafhi? (1)
- 5.2 Muthumukhulu o olwa sa mubvumbedzwa wa lushaka lufhio? (1)
- 5.3 Ndi zwifhio zwine Skosana a fhambanela zwone na Muthumukhulu kha mafhungo e na vhala? (2)
- 5.4 Mafhungo e na vhala a wela kha tshipida tsha u bveledza mafhungo. Tikedzani. (2)
- 5.5 Mahoro mavhili ane a khou fhambana ndi afhio? (2)
- 5.6 No sedza kha mutaladzi wa 17 na 18, nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho:
Musi hu tshi pfi 'Hafhano ri kha u fhatu lushaka.' Zwi amba uri ...
- A vharema vha ime zwavhudi.
B vhathu vha tshilisane.
C dziminisita dzi hole nga maanda.
D u fhiritanya vhathu. (1)
- 5.7 De Wit ane a khou ambiwa afha ni mu vhona sa muanewa wa mvumbođe zwi tshi da kha vhushaka hawe na vharema? (2)
- 5.8 Talutshedzani zwine lifurase ili la amba zwone 'Khezwi vha sa tou bva tshothe.' (2)
- 5.9 Muthumukhulu na Skosana a vha vhoni zwithu u fana. Ni a tendelana na uyu muhumbulo naa. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.10 Ndi ifhio ngeletshedzo ine na nga i nea mahoro ane a khou lwa? (3)

[18]

NA

MBUDZISO 6

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

DE WIT:	<i>(U a hotola.)</i> Vhahashu, u dzhenelela hashu kha muvhuso uyu wa mbuelano ya lushaka, zwi nga zwi do disa tsira kha lihora lashu. <i>(A tshi posa maṭo a wana tshanda tsho no ima.)</i> Mulandu?	
COETZEE:	Tsira ya mini, khufha ri tshi khou vhusa shango?	
DE WIT:	Ilo-vho nne a thi imi nalo, ngani ngauri khufha tshashu hu u 5 bvumela luimbo lwo simiwahi nga Madimokirati. Vhahashu, kha ri tende zwuri Madimokirati vha na maanda, ngauri na zwidulo zwe vha wina phalamendeni ndi zwinzhi. <i>(Hu pfala phosho.)</i>	
MUNNA:	Nne ndi ima na muhulisei Vho De Wit. A thi vhoni ri tshi kha di 10 vha na mulomo kha khabinethe yo rangwaho phanda nga Madimokirati. Khwine kha ri be, ri sasaladze hoyu muvhuso wa mademokirati ri nda ha khabinethe.	
DE WIT:	Kheḽo fhungo!	
COETZEE:	Vhanna, polotiki ya u sasaladza muvhuso na u khwikhwidzela gariki 15 murahu yo fhelelwa nga mushumo. Naa khezwi ri sa omeleli muvhuso wonoyo ra u tikedza nga hune ra nga kona? Vhathu ri songo hangwa hune ra bva hone. Mvelaphanda ndi nge ra i tumba ntha nga mulayo washu wa kethanongalukanda.	
DE WIT:	Minista Coetzee, nnee ndevhe.	20
COETZEE:	Ndo thetshesela.	
DE WIT:	Rine ri khou bva muvhusoni hoyu ri na muya wa u fhaṭa. U tikedza hashu muvhuso wa Madimokirati zwi do ri sia rine ri si tsee na mushumo u pfalaho. Nahone arali ra sa bva kha uno muvhuso ndi hone u fa ha lihora La Lushaka!	25
COETZEE:	U bva hashu kha muvhuso wa mbuelano, ndi u latedza vhalo vhe vha ri voutela.	

- 6.1 Mafhungo e na vhalo a tana tshipida tsha mathomele. Ndi ngani ni tshi ralo? (1)
- 6.2 Vhathu vhane vha khou ambedzana vha khou fariswa khakhathi nga vhafhio? (1)

- 6.3 Havha vhathu vho fhulufhuwa kha zwa polotiki. Tikedzani muhumbulo uyo. (2)
- 6.4 'Hetshi a si tshifhinga tsha Paul Kruger.' Fhambanyani tshifhinga tshine tsha khou ambiwa nga hatsho na tsha zwino. (2)
- 6.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekédzwaho. Vhane vha khou amba a vha tshe na maanda ngauri:
- A Vha khou lwa nga tshavho.
B Murangaphanda wavho u a ofha.
C A vha na zwidulo zwinzhi phalamendeni.
D De Wit u khou vha latedza. (1)
- 6.6 De Wit na Coetsee a vha vhoni zwithu u fana. Ni a tendelana na muhumbulo uyo? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 6.7 Ndi ngani vhatshena avha vha tshi khou tshuwa zwine zwa khou ḍa? (2)
- 6.8 Ni tendelana u guma ngafhi na zwe Coetsee a amba a tshi ri: Vhanna, polotiki ya u sasaladza muvhuso ... nga mushumo. (2)
- 6.9 Zwine vharema vha khou ita kha vhatshena ni vhona zwo tea? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 6.10 Ni vhona nndwa dzine dza khou bvelela vhukati ha madzangano a polotiki buguni iyi dzo tea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

[17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganeapfufhi dze na guda.

MBUDZISO 7: 'NDI A PUTEDZA HA ITEA DEMBE' – NA Milubi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganeapfufhi ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Vha mbo di monisa khii, vothi la vulea. Vha dzhena vha li vala zwavhudi vha sa vhuyi vha ita phosho. Vha dzhenisa khii vhe nga ngomu, vha monisa, ha vha u khia. Vha ima vha sedza, vha wana ho tou bodobodo nga swiswi. Vha nangavhedza vha swika vha dzhena rumuni ya u edela. Vha vula xaradeni zwitukutuku uri vha kone u vhona zwavhudi nda. Vho no ita ngauralo vha mbo di dzula henefha thodzini ya mmbete, mato ngeno o di talela ngei nda. 5

Zwenezwo vha vhona goloi mavhone zaa ... ya da ya ima phanda ha mato avho. Vha vhona vhatu vha tshi kwambatelana vha mbo di lumelisa nga meme dza mulomo. Vha dovha vha dovha hafhu. U fhedza uyu wa mufumakadzi a vula vothi, vha tshi sedza vha wana a hu na zwiwe, ndi Narina musadzi wavho. **Vha mbo di bwela tshifhatuwo tshavho zwandani vha sedza fhasi.** 10

Zwothe zwo thoma sa madze. Havha vho Gideon Dimbalala vho do vhudza mufumakadzi Vho-Narina zwauri vhone vha khou ya mutanganoni ngeyo-ngeyo. Vha ri arali hu u vhuya vha do vhuya nga Swondaha. Mufumakadzi ndi u vha longela zwothe zwo fanelaho. Nangoho vhalo vha dzhena goloini vha ditutshela. 15

Vho Gideon Dimbalala vho vha vhona maitele a no nga ha fushi kha hoyu mufumakadzi wavho. Itali muthu arali o no vha na peta a sa hangi na luthi.

- 7.1 Mafhungo e na vhala afha a khou bvelela ngafhi? (1)
- 7.2 Mafhungo e na vhala a tana tshipida tsha mathomele. Ndi ngani ni tshi ralo? (1)
- 7.3 Tsho vhangaho khudano vhukati ha Vho Gideon Dimbalala na Vho Narina mafhungoni aya ndi tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.4 Talutshedzani mutaladzi wo swifhadzwaho no livhanya na zwe na vhala afha. (2)

- 7.5 Ndivho khulwane ya mafhungo a nganeapfufhi iyi ndi ifhio? T̄alutshedzani. (2)
- 7.6 Vho Narina vho vha vhe muthu-de malugana na vhudifari havho? (2)
- 7.7 Muaneva dendele kha nganeapfufhi iyi ndi ...
A Gideon Dimbala
B Narina
C Nora
D B na C (1)
- 7.8 Nora na Vho Narina vho tanganywa nga zwiito zwino fana. Tikedzani likumedzwa ili no ditika nga zwi bvaho buguni iyi. (2)
- 7.9 Zwe Vho Dimbalala vha ita zwa u lalela mufumakadzi wavho zwi a itea vhutshiloni naa? Tikedzani. (2)
- 7.10 Ni vhona hu na pfunzo ye na guda kha nganeapfufhi iyi naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)
- [18]

NA

MBUDZISO 8: 'DOKOTELA WA MUKHUWA NANDI' – LL Mafenyā

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganeapfufhi ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudzishwaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA H

'Vhone, u vha misisi a zwi tsha shuma. Zwo no bva vhukati ha shango. Na mafhungo hayo a ngoma ya mukhuwa a ri na na mushumo nao. Tshine ra toda ndi u tshidza vhutshilo ha hoyu muthu.' Ndi sisiṭa Mawela a tshi khou lingedza u fanyisela hoyu mukhuwa.

'Ohoho, arali muthu o takala a tshi khou takalela u vhona ngoma ya mukhuwa u do tou shonela thavhani ya Mposi!' Louw uri u amba izwi a mbo di isa phanda na u dubisa bibi yawe. 5

U bva afho Louw a mbo di ita lunzili lwa uri a vhidzelwe dokotela wa mukhuwa. Sisiṭa Mawela na ene a si tende-vho. A ri dokotela a hu na muṅwe nga nda ha onoyu o telwaho leneli dṅvha. Onoyu ndi dokotela Konani. 10

Dokotela Konani a tshi vhona mafhungo a tshi khou konda a tshi ya, a mbo di livha ha suprithenndede. A tshi swika a mu talutshedza a tshi khou humbula uri sa mukhuwa-vho, u do amba na mukhuwa wa hawe a pfesesa.

Suprithenndede na ene ndi u mbo ditanutshela dokotela konani. A ri a digudise mulayo wa u amba na mukhuwa zwavhudi. A tshi isa phanda a ri nahone sibadela itsho lufuno lwa mukhuwa ndi lwone lu no fanela u bveledzwa, lu si lwawe. U fhedza afho suprithenndede a mbo di doba luringo a mbo di rwela muṅwe wa madokotela a mukhuwa uri a de a thuse mufumakadzi wa Louw. 15

- 8.1 Muanewa mupikisi ndi nnyi kha nganeapfufhi iyi? (1)
- 8.2 U ya nga mafhungo e na vhala, thaidzo i re vhukati ha vhaanewa vha vharema na vhatshena ndi ifhio? (2)
- 8.3 Talutshedzani uri mathakheni a nganeapfuthi iyi ndi ngafhi? (2)
- 8.4 U vhidzwa ha dokotela wa mukhuwa mafhungoni aya zwi ni fha muhumbulo ufhio? Tikedzani? (2)
- 8.5 Ni nga ri nea tsumbo ya u sa andana ha zwigwada/masia mavhili mafhungoni aya? Talutshedzani. (2)
- 8.6 Nyimele iyi i fhambana hani na kulangele kwa musalauno kwa zwibadela? (2)
- 8.7 Talutshedzani thero ya nganeapfufhi iyi. (2)
- 8.8 U lindelwa ha dokotela wa mukhuwa zwo vhangana lufu lwa mulwadze. Vhudipfi hanu ndi vhufhio malugana na zwo bvelelaho. (2)
- 8.9 Nga kuvhonele kwanu, zwe Konani a ita zwa u litsha mushumo ni vhona zwo tea naa? Talutshedzani. (2)

[17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

SHOTHODZO – TN Pholi na TK Mkansi

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Thingothendeleki' nga TN Pholi
- 'Muungeledzi' nga TN Pholi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

MBUDZISO 9

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Thingothendeleki – TN Pholi

- 1 Ndi vhangana we wa vha leludzela vha takala?
- 2 Ndi hungana he wa hu leludzela ra pembela?
- 3 U fhaṭa hafha, wa thutha hafho.
- 4 U ṭavhanya sa lupenyo vhai!
- 5 Tshilengo a si tshau
- 6 Tshikolo ndo kundiswa nga iwe,
- 7 Mushumoni ndo thathiswa nga iwe,
- 8 Mbingano yanga yo pfuvhiswa nga iwe,
- 9 Thingothendeleki, iwe mutendeleki.
- 10 Miṭodzi yanga namusi khei,
- 11 A u i sedzi, u dzula wo fulela,
- 12 U khou ḍi thutha, ha thuthea,
- 13 U khou ḍi fhaṭa, ha fhatea,
- 14 Thingotheleki, vhabebi vhau vha ngafhi?
- 15 Mmbudze, ndi vha vhudze vha tevhele niwana wavho.

- 9.1 Topolani vese/mitaladzi i no sumbedza uri ṭhingothendeleki dzi na zwivhuya na zwivhi. (2)
- 9.2 Bulani zwithu ZWIVHILI zwe luṭingothendeleki lwa khakhisa murendi khazwo. (2)
- 9.3 Neani dzina la figara ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi wa u thoma. (2)
- 9.4 Ipfi: 'Miṭodzi' Li bvisela zwifhio khagala tshirendoni itshi? (2)

- 9.5 Vhudipfi ha murendi kha tshirendo itshi ndi vhufhio? Ni dovhe ni tikedze phindulo yaṅu nga zwi bvaho tshirendoni. (2)
- 9.6 Talutshedzani zwine vese 14 na 15 dza amba zwone. (2)
- 9.7 Vese/mutaladzi u no ri: 'Tshilengo a si tshau' i ni ḁisela tshifanyiso tshifhio malugana na ṅthingothendeleki. (2)
- 9.8 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u bveledza nga itshi tshirendo? (2)
- 9.9 Inwi ni tshi sedza ni vhona ṅthingondeleki dzi dza ndeme kha vhutshilo ha musalauno? Ni tikedze phindulo yaṅu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 10

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khatsho.

Muungeledzi – TN Pholi

- 1 Thoho yanga yo oma,
2 Thi pfi ndi tshi ḁa ndi a ungeledza,
3 Ndo fara ḁa gunda mbava gwekwe,
4 Mukuloni hosho!
5 Zwa ya na vhusula.
- 6 Ndo ni vhona ni tshi femeleka,
7 Ndo ni pfa ni tshi raha-raha,
8 Na muṅedza milomo no farana,
9 Nga mbilu nde ndo fasha,
10 Ndi dwadzemboho, thi konwi nga dzilafho.
- 11 Ndi bumudzekanya zwikalaha ṅthoho dzo tshena,
12 Ndi maphekanya zwiwegulu migo zwo fara,
13 Thivhilaedzwi nga u hula ha phanda ṅthohoni,
14 Ndi muungeledzi ndi ḁa nga mapitoni.
15 Vhaswa thi rabeledzi vhuswa havho,
16 Ndi fara nda vhu soṅekanya nda laṅa
17 Vhaswa vha shanduka vhakalaha nga husili,
18 Thoho yanga yo oma, ndi ḁiviavhathu.
- 19 Thishushedzwi nga lupfumo lwaṅu,
20 Vhuimo haṅu a si guru kha nṅe,
21 Ndi ni tzhipeledza maṅo a rondolwa
22 Lupfumo na vhuimo zwa sala.

- 10.1 Topolani ipfi li no amba tshithu tshi no ofhisa afha tshirendoni. (1)
- 10.2 Tshirendo itshi tshi khou amba nga ha mini? (1)
- 10.3 Talutshedzani zwine zwa khou ambiwa kha mutaladzi wa u thoma tshirendoni itshi. (1)
- 10.4 Talutshedzani uri muungeledzi u da hani kha vhathu? (2)
- 10.5 Ipfi 'liviavhathu' li ni disela tshifanyiso tshifhio no zwi livhanya na tshirendo itshi? (2)
- 10.6 Sedzani vese ya 4. Ndi ngani murendi o shumisa tshiga tsha u vhala tshi re kha iyo vese? (2)
- 10.7 Ndi vhafhio vhane vha vha zwipondwa zwa muungeledzi? (2)
- 10.8 Murendi o shumisa ipfi 'dwadzemboho' kha vese 10. Talutshedzani ndeme ya ipfi ilo kha tshirendo itshi. (2)
- 10.9 Ndi pfunzo ifhio ine ra wana kha tshirendo itshi? (2)
- 10.10 Nga kuhumbulele kwanu ndi zwifhio zwine vhathu vha nga ita u itela u kunda muungeledzi? (2)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70